

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อม ด้านการเกษตรของชุมชนคอยรุตต์กัว

The Transfer Process on Environmental Knowledge in Agriculture of Kawlrutukwa Community

ณัฏฐิกา โตจินดา¹ โสภณ ธานีชัย¹ และนิพนธ์ ตั้งธรรม²

Nullika Tojinda¹, Sophon Thanamai¹ and Nipon Thangtham²

ABSTRACT

The purpose of this research was to study transferring process on environmental knowledge in agriculture of a community. Kawlrutukwa community was purposively selected and data were collected by in-depth interview and inductive analysis.

It was found that Kawlrutukwa community had the systematically transfer process on environmental knowledge. The path of the knowledge flows started from the facilitators to the learners consisting of 4 main activities: 1) knowledge creation/ development, 2) knowledge transferring, 3) knowledge implementation, and 4) communication/ data accessing. Best practice of knowledge transfer as revealed from this study can be applied in environmental education management.

Keywords: knowledge transfer, environmental education, community

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมด้านการเกษตรของชุมชน ชุมชนคอยรุตต์กัวถูกคัดเลือกแบบเจาะจงให้เป็นกรณีศึกษา การเก็บข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคลและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีอุปนัย ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนคอยรุตต์กัวมี

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ เส้นทางการเคลื่อนย้ายของความรู้เริ่มต้นจากผู้ถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ โดยมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย 4 กิจกรรมหลัก ได้แก่ 1) การสร้าง/ พัฒนาความรู้ 2) การถ่ายทอดความรู้ 3) การนำความรู้ไปใช้และ 4) การติดต่อสื่อสาร/ การเข้าถึงข้อมูล การถอดแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนและกระบวนการถ่ายทอดความรู้

¹ วิทยาลัยสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ 10900

College of Environment, Kasetsart University, Bangkok 19000, Thailand

² ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ 10900

Center of Forestry Research, Faculty of Forestry, Kasetsart University, Bangkok 19000, Thailand

ทางสิ่งแวดล้อมของชุมชนตัวอย่างที่ดีจากงานวิจัยนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษา

คำสำคัญ: การถ่ายทอดความรู้ สิ่งแวดล้อมศึกษา ชุมชน

แนวคิดและกระบวนการวิจัย

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาของประเทศไทย คือ ขาดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่มีประสิทธิภาพ เพราะผู้ถ่ายทอดความรู้ส่วนใหญ่มักเป็นผู้กำหนดสาระความรู้และเป้าหมายปลายทางที่ต้องการ ส่งผลให้ผู้รับความรู้มีความรู้เพียงเฉพาะเรื่องและไม่ได้รับความรู้ตรงกับสิ่งที่ตนต้องการจึงไม่สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มศักยภาพ (บริษัทรูทกลุ่มแอดวานซ์ รีเสิร์ช จำกัด, 2547) สอดคล้องกับผลงานวิจัยของอลิสรา และคณะ (2547) พบว่า การดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ไม่ประสบผลสำเร็จนั้นมีสาเหตุสำคัญมาจากผู้ถ่ายทอดความรู้มักใช้ความเชื่อและประสบการณ์ของตนเองเป็นหลัก โดยไม่คำนึงถึงองค์ประกอบแวดล้อมในท้องถิ่น จึงขาดความเข้าใจในการนำไปปฏิบัติ ตรงกันข้ามกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน ที่มักใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์และการปฏิบัติควบคู่กัน สาระความรู้ส่วนใหญ่เน้นเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิต ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อผู้รับการถ่ายทอดความรู้โดยตรง (ทรงศิริ, 2542) สำนักงานยูเนสโกจึงสนับสนุนให้นำแนวทางการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนมาประยุกต์ใช้กับงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ทั้งในระบบการศึกษาและพัฒนางานอาชีพให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (UNESCO, 1992) อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดความรู้ของชุมชนนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ไม่ปรากฏชัดเจน (Intangible) นอกจากนั้น งานวิจัยที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่มักใช้วิธีการแบบนิรนัย (deductive) กล่าวคือ ผู้วิจัยมักแสวงหาความรู้โดยใช้ข้อสรุปหรือทฤษฎีที่มีอยู่แล้วเป็นโจทย์

แล้วจึงออกไปสำรวจข้อมูลภาคสนามเพื่อตรวจสอบว่าตรงกับกรอบแนวคิดและสมมติฐานที่ตั้งไว้หรือไม่ ดังกรณีงานวิจัยของ Capar (2002) ได้ใช้แบบจำลองสกอร์ในการสร้างกรอบการวัดและประเมินผลการถ่ายทอดความรู้ในอุตสาหกรรมยานยนต์ซึ่งผลการวิจัยนี้ได้กล่าวถึงปัญหาที่พบว่าการนำไปปฏิบัติจริงมีความลำบากมาก เนื่องจากไม่สามารถจัดเก็บข้อมูลที่สำคัญบางประการได้

ดังนั้น การวิจัยนี้ จึงเน้นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ทางสังคม (social phenomena) โดยเลือกใช้วิธีอุปนัย (inductive) ด้วยการออกไปสัมผัสกับปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรมก่อน แล้วพยายามสร้างข้อสรุปเชิงนามธรรม หลังจากนั้นค่อยเชื่อมโยงข้อสรุปเชิงนามธรรมกลับไปสู่รูปธรรมในเหตุการณ์ใหม่อีกครั้ง (สุรางค์, 2543) การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมด้านการเกษตรของชุมชน สำหรับวิธีการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาใช้วิธีเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ภายใต้เกณฑ์คัดเลือกพื้นที่ศึกษา 3 ประการ คือ 1) เป็นพื้นที่ในเขตกรุงเทพมหานคร 2) เป็นพื้นที่ในเขตฝั่งเมืองสีเขียว ซึ่งยังคงมีสภาพความเป็นชนบทและมีสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบเกษตรกรรม และ 3) เป็นชุมชนที่ได้รับรางวัลทางด้านสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับบุคคล องค์กรและชุมชน การดำเนินงานเริ่มจากการกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากแผนบริหารราชการของกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2548-2551 พบว่าเขตหนองจอกเป็นแหล่งพื้นที่สีเขียวที่มีอาณาบริเวณใหญ่ที่สุดที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร มีสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม มีเนื้อที่ประมาณ 236 ตารางกิโลเมตรหรือ คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ 1 ใน 7 ของกรุงเทพมหานคร (สำนักพัฒนาเทคโนโลยีเพื่ออุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, 2549) จึงกำหนดให้เขตหนองจอกเป็นขอบเขตของพื้นที่ศึกษาในเบื้องต้น ต่อจากนั้นเป็นขั้นตอนการค้นหามุมชนที่เป็นตัวอย่างที่ดีในทางปฏิบัติ

เริ่มต้นจากนายธนโชติ แยมหอม (หัวหน้าสำนักงานเกษตรเขตมินบุรี) เป็นบุคคลแรกที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนที่มีลักษณะสอดคล้องกับข้อกำหนดของงานวิจัย มีจำนวน 1 ชุมชน คือ “ชุมชนคอยรุดตักกว้าหรือหมู่บ้านลำไทร” เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในแขวงโคกแฝด กรุงเทพมหานคร พร้อมกับแนะนำบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมในเขตหนองจอก คือ นายสมชาย สมานตระกูล (ครูภูมิปัญญาไทย ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รุ่นที่ 2) ผู้วิจัยจึงขอสัมภาษณ์นายสมชายเป็นรายถัดไป ซึ่งนายสมชาย ยืนยันว่าชุมชนคอยรุดตักกว้าเป็นชุมชนที่มีลักษณะสอดคล้องกับข้อกำหนดของงานวิจัย ขณะเดียวกันก็แนะนำต่อไปยังนายประเสริฐ สุขถาวร (ครูภูมิปัญญาไทย ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รุ่นที่ 5) ซึ่งได้ให้ข้อสรุปตรงกันว่า “ชุมชนคอยรุดตักกว้า” เป็นชุมชนตัวอย่างที่ดีที่สุด (Best Practice) ในเขตหนองจอก โดยมีรางวัลมากมายที่ยืนยันความสำเร็จทั้งในระดับบุคคลองค์กรและชุมชนที่สำคัญคือ ชุมชนต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงในเขตภาคกลาง จากสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2547 และชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอินทรีย์จากสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2551

กลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมด้านการเกษตรของชุมชนคอยรุดตักกว้าเริ่มต้นที่นายสมชาย สมานตระกูล ประธานชุมชนคอยรุดตักกว้า แนะนำบุคคลในชุมชนที่มีคุณสมบัติตามข้อกำหนด 4 ประการ ได้แก่ 1) เป็นสมาชิกเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ 2) เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนคอยรุดตักกว้า ไม่น้อยกว่า 10 ปี 3) เป็นวิทยากรประจำฐานการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร การเกษตรประจำแขวงโคกแฝด และ 4) เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการถ่ายทอดความรู้ไม่น้อยกว่า 5 ปี พบว่า จากจำนวนสมาชิกเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ที่อาศัยอยู่ในเขตหนองจอกจำนวนทั้งหมด 128 คน มีผู้ที่

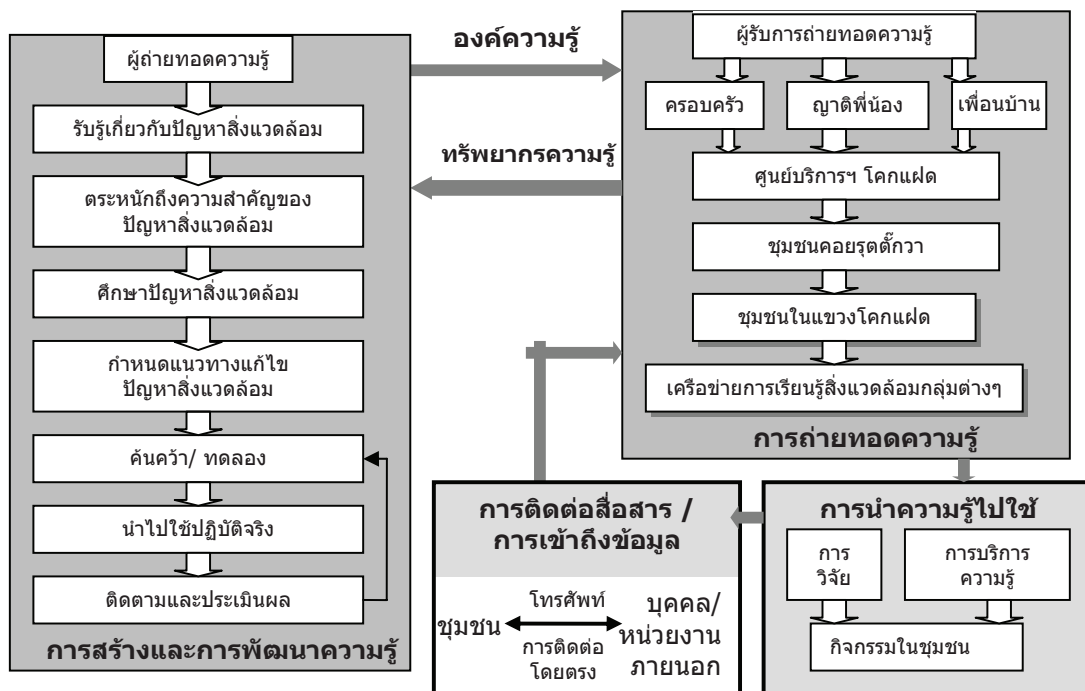
คุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้มีจำนวน 8 คน ได้แก่ นายสมชาย สมานตระกูล นายวิวัฒน์ สมานตระกูล นายถาวร สมานตระกูล นายเกษม รื่นสุข นายสมใจ มณี นายเสน่ห์ บิดิลและ นายบุญเหลือ สมานตระกูล และนายอนันต์ สหะสร้างสิกุล กลุ่มตัวอย่างนี้ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กันเป็นเครือญาติและเพื่อนบ้าน สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล (in-depth interview) การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (analytic induction) ส่วนการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลใช้วิธีสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ระยะเวลาวิจัยเริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2550 ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2551

ผลและอภิปราย

ผลการศึกษาระบบการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมด้านการเกษตรของชุมชนคอยรุดตักกว้า ประมวลได้ดังภาพที่ 1 แสดงให้เห็นว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมด้านการเกษตรของชุมชนคอยรุดตักกว้ามีลำดับขั้นตอน เริ่มต้นจากผู้ถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ โดยมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องจำแนกได้เป็น 4 ลักษณะ ได้แก่ การสร้างและการพัฒนาความรู้ การถ่ายทอดความรู้ การนำความรู้ไปใช้ และการติดต่อสื่อสาร/การเข้าถึงข้อมูล ดังภาพที่ 3 สามารถอธิบายตามลำดับได้ดังนี้

1.1 กิจกรรมการสร้างและการพัฒนาความรู้

ความรู้เกิดขึ้นได้ก็เพราะผู้ถ่ายทอดความรู้แต่ละคนตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว ด้วยคุณสมบัติเฉพาะของบุคคลที่ชอบสังเกตและเรียนรู้สิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเสมอ รวมทั้งเป็นผู้มีถิ่นกำเนิดในชุมชน จึงเฝ้าติดตามการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการเน่าเสียของน้ำในคลองที่ไหลผ่านชุมชน ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของสมาชิกและสภาพแวดล้อมในชุมชน ผู้ถ่ายทอดความ

ภาพที่ 1 กระบวนการเคลื่อนย้ายความรู้ทางสิ่งแวดล้อมด้านการเกษตรของชุมชนคอยรุดดีกาว

รู้แต่ละคนเน้นการศึกษาด้วยตนเอง ด้วยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งความรู้ทั้งภายในและนอกชุมชน ปรึกษาพูดคุยกับสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้านและมิตรสหาย นักวิชาการต่างๆ ตลอดจนเข้าร่วมกิจกรรมในหลักสูตรฝึกอบรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง หลังจากนั้นจึงนำความรู้ที่ได้รับมาทดลองใช้ในไร่นาของตนเองในระยะต่อมา พร้อมประเมินผลสำเร็จของงาน โดยใช้วิธีการสังเกตจากปริมาณผลผลิต คุณภาพดิน คุณภาพน้ำและความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ในระบบนิเวศ จนได้ข้อสรุปที่แน่ชัด จึงรวมกลุ่มกันจัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำแขวงโคกแฝดขึ้น เพื่อสนองนโยบายของรัฐบาลตามแผนงานการส่งเสริมการเกษตรของกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารและการดำเนินงานเป็นของตนเอง ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ด้วยความที่ผมเป็นครูสอนทางด้านวิทยาศาสตร์จึงชอบสังเกตและเรียนรู้สิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเสมอ ยิ่งเมื่อได้มาทำงานที่บ้านเกิดก็ได้เฝ้าติดตามการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมมาตลอด โดยเฉพาะการนำเสียของน้ำในคลองที่ไหลผ่านชุมชน 2 สาย คือ คลองลำไทรและคลองจรเข้ตาย ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชนเป็นอย่างมากเนื่องจากชาวชุมชนต้องใช้น้ำจากแหล่งน้ำทั้งสองเพื่อการอุปโภคบริโภคนับตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษย้อนไปเกือบประมาณ 130 ปี ต่อมาในราวปี พ.ศ. 2528 ผู้คนในชุมชนเผชิญกับอาการผื่นคันตามผิวหนัง จนต้องเข้ารับการรักษาจากโรงพยาบาล ปลาที่เลี้ยงอย่างชุกชุมก็เหลือจำนวนน้อยลงและบางครั้งก็เห็นลอยตายเกลื่อนเป็นแพ นาข้าวที่ต้องใช้น้ำก็ให้ผลผลิตลดลง ชาวนาต้องหาซื้อปุ๋ยและสารเคมีมาใส่เพื่อเพิ่มผลผลิต แต่กลับต้องเป็นหนี้เป็นสินเพิ่มพูนมากขึ้น บางคนถึงกลับต้องขายที่นาไปก็มี นอกจากนั้นสุขภาพของคนก็ยัง

แย่งเนื่องจากการแพ้สารเคมี สัตว์ต่างๆ ที่เคยอาศัย
ในนา ก็ได้รับผลกระทบไปด้วย”

นายสมชาย สมานตระกูล

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2550

“...ปัญหาในชุมชนของเราตัวเราก็ต้องเป็นผู้
แก้ไข ผมพยายามคิดค้นน้ำหมักชีวภาพสูตรต่างๆ
ลองผิดลองถูกไปเรื่อยๆ จนทุกวันนี้เหลือจากใช้ในบ้าน
ก็นำมาวางขายหน้าบ้าน ขายแบบไม่มีคนขาย ใคร
ผ่านไปผ่านมาอยากได้ก็หยิบไป จะเอาเงินใส่กล่องหรือ
ไม่ก็ไม่เป็นไร พวกเรามุสลิมอาศัยความซื่อสัตย์ต่อกัน
ที่สำคัญเราได้เพื่อแพร่ความรู้ให้คนอื่นได้นำไป
ทดลองใช้ ผลที่ได้ก็อยู่ในชุมชนเรานั้นแหละ”

นายวิวัฒน์ สมานตระกูล

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2550

“เดิมทีนั้นผมทำงานเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจอยู่
ที่การสื่อสารแห่งประเทศไทย แต่ก็ได้ละทิ้งอาชีพ
เกษตรกรรม เพราะผมมีลูกหลายคน ก็ต้องหารายได้
มาจุนเจือครอบครัว พวกเราเป็นคนชุมชนเดียวกัน
เวลาไปละหมาดที่มัสยิดก็มีโอกาสได้เจอกัน ต้องใช้
คลองสายเดียวกัน การที่เราได้พูดคุยนำความรู้ที่ต่าง
คนต่างทดลองมาแลกเปลี่ยนกัน มันดีกว่าปล่อยเวลา
ให้ผ่านไปเปล่าประโยชน์”

นายสมใจ มณี

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2550

“ผมได้ความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์มาจากอาจารย์
สมชาย ซึ่งผมเห็นว่าเป็นเรื่องที่ดีก็เลยทดลองนำมาใช้ที่
บ้าน และก็หาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองด้วย นี่วันก่อนก็
เพิ่งไปดูงานที่เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ที่สุพรรณบุรีมา
มีการแลกเปลี่ยนความรู้กัน แต่เราก็ต้องนำมาปรับให้
เหมาะสมกับสภาพบ้านเรา ตอนแรกๆ ผมปลูกพืช
ผลไว้กินกันเองในบ้าน แต่พอมีมากขึ้นก็เลยทำส่งให้
ร้านอาหารซึ่งเป็นธุรกิจของครอบครัว ลดต้นทุนลง
ได้เยอะ ลูกค้าชอบเพราะมันสด สะอาดและปลอดภัย
ตอนนี้บ้านผมก็เลยทำเกษตรอินทรีย์แบบครบวงจร
สมาชิกในบ้านมีกิจกรรมทำร่วมกัน คนที่สนใจมาขอ
ดูงาน ผมก็จะใช้วิธีเล่าประสบการณ์และพาชมผลงานที่
มีอยู่รอบๆ บ้าน”

อนันต์ สหสร้างสิกุล

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2550

ผลงานของผู้ถ่ายทอดความรู้ทั้งหมดถูกนำมา
พัฒนาให้เป็นฐานการเรียนรู้ของศูนย์บริการฯ ประจำ
แขวงโคกแฝด โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้เป็นกรณี
ศึกษาให้แก่คนในชุมชนได้นำไปปรับใช้ให้เหมาะสม
ตามสภาพไร่นาของตน การเรียนรู้ลักษณะเช่นนี้
Palmquist and Finley (1997) เรียกว่าการเรียนรู้ทาง
วิทยาศาสตร์ด้วยวิธีอุปนัย ซึ่งก่อให้เกิดองค์ความรู้
ทางด้านวิทยาศาสตร์ใหม่ๆ ตลอดเวลา อันเป็นพื้น
ฐานสำคัญในการพัฒนาเทคโนโลยีและปรับปรุง
ผลิตภัณฑ์เพื่อสนองความต้องการและแก้ปัญหาของ
มวลมนุษยชาติ สร้างสรรค์สังคมและสิ่งแวดล้อม อย่างไร
ก็ตาม องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มีทั้งความคงทน
(durable) และความเป็นจริงชั่วคราว (tentative)
เปลี่ยนแปลงได้เมื่อพบหลักฐานใหม่และ/ หรือมีการ
ให้ความคิดใหม่กับหลักฐานเดิม ดังนั้น การสร้าง
และพัฒนาความรู้ทางสิ่งแวดล้อมจึงจำเป็นต้อง
พัฒนาองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์อย่างต่อเนื่อง
แนวทางหนึ่งคือ การส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนรู้ตาม
บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

1.2 กิจกรรมการถ่ายทอดความรู้

ผู้ถ่ายทอดความรู้จะเริ่มต้นการถ่ายทอดความรู้
จากบุคคลในครอบครัวของตนเองเป็นลำดับแรก ด้วย
การอบรม สั่งสอน ปลูกฝังค่านิยมและนำไปปฏิบัติ
จนเป็นนิสัยแล้วจึงค่อยขยายไปสู่ญาติพี่น้องมิตรสหาย
สมาชิกในชุมชนและนอกชุมชน สำหรับเกณฑ์คัดเลือก
กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เป็นผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม
เป็นผู้เคร่งครัดปฏิบัติตามหลักศาสนามีครอบครัวสงบ
สุข ขยันทำงาน มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ให้
ความร่วมมือในการทำกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชน
ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและไม่มีเรื่อง
ทะเลาะเบาะแว้งกับคนอื่นในชุมชน เพราะผู้ถ่ายทอด
ความรู้เชื่อมั่นว่าบุคคลเหล่านี้เป็นผู้มีอุดมการณ์ร่วม
กันกับตน จึงน่าที่จะสามารถสื่อสารให้เข้าใจตรงกันได้
ง่าย ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“...มันเป็นหลักของการพัฒนาชุมชน ที่จะต้องหาคนที่มีความรู้มาร่วมกับเรามาทำงานมันจึงจะเกิดผลดี ชุมชนมุสลิมของเราเป็นชุมชนเก่าแก่ มีศาสนาอิสลามเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเราจึงต้องนำประเด็นนี้มาพิจารณาเป็นหลัก เพราะหากบุคคลใดที่ประพฤติตัวออกนอกกฎข้อบังคับทางศาสนา เช่น ดื่มเหล้า เล่นการพนัน ทูตี่ลูกเมีย เราก็คิดว่าไม่น่าจะส่งเสริมพูดกันไปก็คงไม่รู้เรื่อง”

นายเสน่ห์ บิดิลและ

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2550

“พวกเราในชุมชนประมาณเกือบ 500 คน ล้วนสืบสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน เรานับถือกันแบบพี่น้อง มีอะไรก็จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พวกเราทุกคนมีหน้าที่ที่ต้องดูแลรักษาชุมชน”

นายถาวร สมานตระกูล

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2550

“การถ่ายทอดความรู้ต้องเริ่มที่พ่อ ก่อนที่แม่ แก่ที่ลูกและปลูที่ชุมชน หมายถึง การเผยแพร่ความรู้ที่จะทำให้เกิดการสร้างสุขในชุมชนบนฐานการพึ่งพาตนเองและขยายความเข้าใจไปยังเพื่อนบ้านใกล้เคียงต่อไป”

นายสมชาย สมานตระกูล

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2550

ผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมคือ สมาชิกในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำแขวงโคกแฝดเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของคนในชุมชน การถ่ายทอดความรู้จึงเป็นกระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติภายใต้การควบคุมของกลไกในสังคม สอดคล้องกับที่ สุวารี (2541) อ้างถึงทฤษฎีนิเวศวิทยาชุมชน (Community Ecology Theory) ของ Robert E. Park มีใจความสำคัญว่าชุมชนมีการจัดระเบียบขึ้นมาจากสภาพนิเวศวิทยา ทำให้เกิดการรวมกลุ่มและปรับตัวอยู่ในพื้นที่เดียวกัน อันเป็นที่มาของการเกิดและการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ของมนุษย์ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่ง

ชาติ (2538) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบเครือข่าย เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน เพราะทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสศึกษาค้นคว้าหาสาเหตุและแนวทางแก้ไข ทดลองปฏิบัติและสรุปบทเรียนร่วมกัน เป็นการยกระดับการเรียนรู้ในการจัดการกับปัญหาต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมและรวดเร็ว เกิดการประสานแหล่งความรู้และข้อมูลข่าวสาร การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและการปฏิบัติงานอย่างสอดคล้องเชื่อมโยงกัน อย่างไรก็ตาม จากการดำเนินการที่ผ่านมาพบว่าเครือข่ายของชุมชนมักล่มสลายเนื่องจากการดำเนินการด้วยอำนาจรัฐการออกกฎหมายกำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่ สิทธิ ความคิดและการจัดการ อันเป็นการทำลายกติกา จารีตประเพณีที่ชุมชนกำหนดขึ้นมา ทำให้ขาดการสืบสานภูมิปัญญาของคนรุ่นเก่า ดังนั้นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยพัฒนาเครือข่ายให้เกิดการเรียนรู้ส่งผลให้องค์กรเครือข่ายเข้มแข็งก็คือ ต้องมีการกระจายอำนาจการศึกษาโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของตน ขณะที่รัฐควรให้การส่งเสริมสนับสนุนองค์กรเครือข่ายที่มีอยู่แล้วหรือชุมชนที่ยังไม่มีก็ควรกระตุ้นให้เกิดขึ้น ทั้งนี้กวีวิชาการหรือนักพัฒนาต้องมีบทบาทเป็นผู้ส่งเสริมสนับสนุนทรัพยากรที่เอื้อประโยชน์และจัดแหล่งความรู้ให้

1.3 กิจกรรมการนำความรู้ไปใช้

ชุมชนคอยรุดตักความรู้ที่มีการนำความรู้ไปใช้ใน 2 ลักษณะ ได้แก่ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำแขวงโคกแฝดนำความรู้ไปใช้บริการจัดฝึกอบรมให้แก่ผู้สนใจ ซึ่งได้ดำเนินงานมาแล้วเป็นเวลาประมาณ 15 ปี มีผู้ใช้บริการโดยเฉลี่ย 1,000 คน/ปี ส่วนอีกลักษณะหนึ่งคือ สมาชิกในชุมชนมีการนำความรู้เกษตรอินทรีย์ไปใช้และปรับใช้ในไร่นาหรือครัวเรือนของตนเองหลากหลายรูปแบบ ทั้งแง่ของการพัฒนางานอาชีพหลักและอาชีพเสริม ได้แก่ การเลี้ยงปลาในกระชัง การทำเกษตรแบบผสมผสาน การทำนาแบบอินทรีย์ การทำสวนหย่อมและรั้วกินได้ ฯลฯ ผลลัพธ์จากเกษตรอินทรีย์มีนานาชนิด ได้แก่

น้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยหมักชีวภาพ น้ำส้มควันไม้ เวชสำอาง ยาสมุนไพรและสารกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น สิ่งเหล่านี้สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในชุมชน ส่งผลให้สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนยังคงดำรงพื้นที่เกษตรกรรมไว้ได้มาก โดยมีเนื้อที่ประมาณ 700 ไร่ หรือคิดเป็น 70 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่ทั้งหมด

แสดงให้เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะเป็นพลวัตร ทำให้ชุมชนมีแนวคิดหรือองค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสมกับบริบทของบุคคลและชุมชนอย่างต่อเนื่อง ชุมชนจึงสามารถดำรงรักษา สภาพแวดล้อมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมและวัฒนธรรมมุสลิมอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนไว้ได้แม้จะได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของเมืองและกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์ ประเวศ (2539) เรียกการเรียนรู้ลักษณะนี้ว่าเป็นการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน (interactive learning through action) หรือการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ (learning by doing) ซึ่งจะส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในชุมชน

1.4 กิจกรรมการติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสาร/ เข้าถึงข้อมูลของสมาชิกในชุมชนและระหว่างสมาชิกของชุมชนกับบุคคล/หน่วยงานภายนอก ใช้สื่อบุคคลเป็นหลัก มีประธานศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรประจำแขวงโคกแผดทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานหลัก ช่องทางการติดต่อสื่อสารที่สำคัญ ได้แก่ โทรศัพท์ หอกระจายเสียงประจำหมู่บ้าน จดหมายข่าว ป้ายประกาศ วิทยุชุมชน การฝากข่าวผ่านทางเครือข่ายผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา สถาบันการศึกษา นอกจากนั้น อาจใช้วิธีพบปะพูดคุยโดยตรงที่บ้านหลังเสร็จสิ้นกิจกรรมทางศาสนาที่มีสยิด(เวลาที่นัดหมายแต่ละครั้งมักใช้ช่วงกลางคืน คือ ประมาณหลัง 2 ทุ่ม ซึ่งเป็นเวลาที่สมาชิกในชุมชนเสร็จสิ้นภารกิจจากงานประจำ) ดังคำสัมภาษณ์ที่กล่าวไว้

“ผมเน้นการจัดกิจกรรมแบบเชื่อมโยงระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม

ได้แก่ การจัดกลุ่มเสวนาเรื่องเกษตรอินทรีย์หรือปัญหาต่างๆ ของชุมชนหลังจากเสร็จสิ้นการละหมาด การตั้งกองทุน “ชะกาด” เพื่อเป็นการสังคมสงเคราะห์ตามหลักศาสนาและแสดงความมีน้ำใจกันในชุมชน การจัดกิจกรรมสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อเชื่อมสัมพันธ์เครือญาติ การใช้หลักศาสนาในด้านความสะอาดเป็นกลไกในการคัดแยกขยะชุมชน การแบ่งเขตปกครองในลักษณะกลุ่มบ้าน เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน มัสยิดและบ้าน”

สมชาย สมานตระกูล

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2550

“เกษตรกรที่ได้รับการฝึกอบรมมักจะแวะเวียนมาปรึกษาหารือที่บ้านหรือโทรศัพท์มาพูดคุยเกี่ยวกับความก้าวหน้าของงานอย่างสม่ำเสมอ”

นายอนันต์ สหสร้างสิกุล

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2550

“เกษตรอินทรีย์เป็นเรื่องเดียวกันกับอาหารฮาลาลในหลักศาสนาอิสลาม ซึ่งหมายถึง อาหารที่สะอาดปลอดภัย ไม่มีสารเคมีเจือปน พวกเราจึงถ่ายทอดความคิดนี้ไปสู่คนในชุมชนได้หลายช่องทาง ไม่ว่าจะเป็นการส่งสอนลูกหลานในบ้าน การให้ความรู้ที่โรงเรียน ผ่านรายการวิทยุชุมชน หรือแม้กระทั่งสอดแทรกในคำสอนทางศาสนา”

นายเกษม รื่นสุข

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2550

ผลการศึกษาทั้งหมดข้างต้น สรุปได้ว่าเส้นทางการเคลื่อนย้ายของความรู้ทางสิ่งแวดล้อมของชุมชนคอยรุดตัวเร็วขึ้นที่ผู้ผลิตความรู้ ในที่นี้หมายถึงวิทยากรประจำฐานการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำแขวงโคกแผดจำนวนทั้งหมด 8 คน ทำหน้าที่สร้างและพัฒนาความรู้และถ่ายทอดความรู้ไปยังผู้รับการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งหมายถึงสมาชิกในเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ของศูนย์การเรียนรู้เกษตรชีวภาพ จำนวน 128 คน ได้นำความรู้ไปใช้ในการทำงานอาชีพเพื่อสร้างผลผลิต

ให้แก่คนในชุมชนและนอกชุมชน ทำให้เกิดการติดต่อสื่อสาร/การเข้าถึงข้อมูลระหว่างกัน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนคอยรุดตั้กความีลักษณะ ดังภาพที่ 2

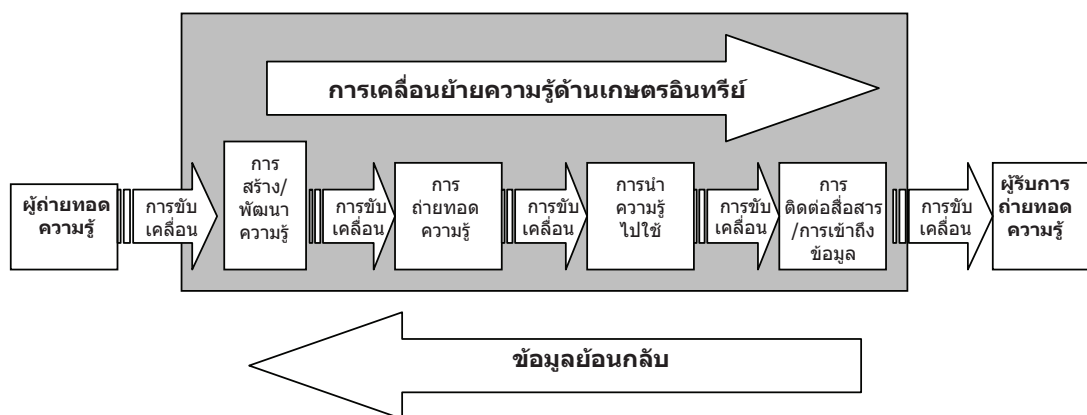
สรุปและเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่ไม่ปรากฏชัดเจน (intangible) ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีอุปนัย (inductive) โดยเน้นการออกไปสัมผัสกับปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรมก่อน แล้วพยายามสร้างข้อสรุปเชิงนามธรรม หลังจากนั้นค่อยเชื่อมโยงข้อสรุปเชิงนามธรรมกลับไปสู่รูปธรรมในเหตุการณ์ใหม่อีกครั้ง สามารถแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 5 ขั้นตอนหลัก ดังนี้ 1) กำหนดชุมชนที่ใช้เป็นกรณีศึกษา 2) คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูล 3) เก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล 4) วิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีอุปนัย และ 5) ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลใช้วิธีการสนทนากลุ่มและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผลลัพธ์ที่ได้คือ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมของชุมชน ที่แสดงให้เห็นการเคลื่อนย้ายความรู้ทางสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ผู้ผลิตความรู้ไปจนถึงผู้รับความรู้อย่างเป็นลำดับขั้นตอน เริ่มต้นจากกิจกรรมการสร้าง/พัฒนาความรู้ กิจกรรม

การถ่ายทอดความรู้ กิจกรรมการนำความรู้ไปใช้และ กิจกรรมการติดต่อสื่อสาร/ การเข้าถึงข้อมูล ซึ่งจะเป็นประโยชน์ให้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้นำไปพัฒนาการดำเนินงานด้านการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพ

ผลจากการวิจัยทั้งหมดสามารถนำมาเสนอแนวทางเพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมของชุมชนคอยรุดตั้กควาได้ดังนี้

1. ผู้ถ่ายทอดความรู้ควรเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ โดยกิจกรรมที่ควรจัดเป็นอันดับแรกคือ กิจกรรมการติดต่อสื่อสาร/ การเข้าถึงข้อมูลเพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ได้มีความรู้เท่าทันต่อเหตุการณ์และสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง รองลงมาคือ กิจกรรมการสร้างและการพัฒนาความรู้ เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดความรู้สามารถเชื่อมโยงความรู้ใหม่กับความรู้ที่มีอยู่เดิม ต่อจากนั้นจึงเป็นกิจกรรมการนำความรู้ไปใช้ เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ไปนำความรู้ไปทดลองใช้และปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของตน แล้วสุดท้ายจึงเป็นกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้รูปแบบของการถ่ายทอดความรู้ควรเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติผ่านประสบการณ์การทำงานและอาชีพ เป้าหมายของการถ่ายทอดความรู้ควรเน้น

ภาพที่ 2 กระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมด้านการเกษตรของชุมชนคอยรุดตั้กควา

ที่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดความรู้สามารถสร้างและพัฒนาความรู้ตามบริบทของตนได้มากกว่าการถ่ายทอดเนื้อหาและการมุ่งเน้นผลผลิต

2. ชุมชนคอยรุตต์กัว ควรได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในด้านงบประมาณ สื่อ อุปกรณ์ เครื่องมือต่างๆ และการประชาสัมพันธ์ ดังนั้นชุมชนก็ต้องพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด สิ่งหนึ่งที่ทำได้อีกคือ การนำต้นทุนที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้เป็นองค์ประกอบในการถ่ายทอดความรู้ได้แก่ ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคม ระบบเครือญาติ ภูมิปัญญาบุคคล วัฒนธรรม ศาสนา ประวัติศาสตร์ งานอาชีพ ฯลฯ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชุมชนสามารถสร้างองค์ความรู้ที่เป็นเอกลักษณ์และสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน

3. ชุมชนคอยรุตต์กัว เป็นระบบสิ่งแวดล้อมหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นผลการวิจัยที่ได้ในครั้งนี้จึงเป็นเพียงแนวทางสำหรับการดำเนินการในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น หากเมื่อสภาพแวดล้อมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ก็ต้องดำเนินการปรับปรุงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้ทันเหตุการณ์และมีความต่อเนื่องอย่างไรก็ตาม วิธีการวิจัยที่ได้เสนอไว้สามารถนำไปปรับใช้เป็นแนวทางสำหรับการดำเนินงานครั้งต่อไป

4. ปัญหาที่พบจากการวิจัยในชุมชนคอยรุตต์กัว ประเด็นที่สำคัญคือ การที่ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิมจึงมีภาระกิจทางศาสนาที่ต้องปฏิบัติประจำวัน เวลานัดหมายที่ผู้ให้ข้อมูลสะดวกมักเป็นช่วงเวลา 20 นาฬิกาจนถึงประมาณ 23 นาฬิกา ซึ่งอาจรบกวนเวลาพักผ่อนของผู้ให้ข้อมูลและครอบครัว อย่างไรก็ตาม การที่ผู้วิจัยได้สร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ทำให้ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี อีกทั้งยังได้รับความอนุเคราะห์ในการใช้สถานที่ในการจัดประชุมทุกครั้ง การเข้าออกเพื่อเก็บข้อมูลและสังเกตการณ์

สภาพแวดล้อมในชุมชนทำได้อย่างสะดวก ปลอดภัย ผู้วิจัยได้รับมิตรไมตรีที่ดีเสมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่ง ในชุมชน ดังนั้นการทำวิจัยในชุมชนแห่งนี้จึงต้องเตรียมความพร้อมในการเก็บข้อมูล ที่สำคัญประการแรกก็คือ การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีและกฎระเบียบในชุมชน ประการถัดมาคือ การสร้างความคุ้นเคยกับคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำเพื่อให้เกิดความไว้วางใจ ยินดีให้ข้อมูลอย่างตรงประเด็น ช่วยติดต่อประสานงานและนัดหมายเวลาที่เก็บข้อมูล ประการสุดท้ายคือการเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลมีส่วนร่วมและรับรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัย เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน รวมทั้งควรมีการแจ้งผลที่ได้จากการวิจัยให้ชุมชนรับทราบ

5. ความสำเร็จในการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมของชุมชนคอยรุตต์กัวเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกันในลักษณะเครือข่าย เพื่อให้รู้สภาพ รู้ปัญหา หาทางออกและพัฒนาเทคนิควิธี อันเป็นกระบวนการกระตุ้นให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิดและพฤติกรรม ถึงแม้ชุมชนตัวอย่างที่ใช้เป็นกรณีศึกษาครั้งนี้เป็นชุมชนมุสลิม ซึ่งอาจมีข้อได้เปรียบในเรื่องความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติ แต่ก็มิได้หมายความว่าชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธหรือศาสนาอื่นๆ จะนำไปปรับใช้ไม่ได้ เพราะตามธรรมชาติของมนุษย์นั้นเป็นสัตว์สังคม ต้องการรวมกลุ่มและมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับบุคคลอื่น การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้จึงสามารถทำได้หลายรูปแบบ ได้แก่ เครือข่ายอาชีพ เครือข่ายกลุ่มน้ำ เครือข่ายทรัพยากร เครือข่ายเยาวชน เครือข่ายแม่บ้าน เครือข่ายโรงเรียน ฯลฯ นอกจากนั้นแล้ว การที่ชุมชนคอยรุตต์กัวได้นำหลักคำสอนทางศาสนามาเชื่อมโยงกับหลักการทางวิทยาศาสตร์เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนยังสามารถเป็นแนวทางให้ชุมชนที่นับถือศาสนาอื่นได้นำไปปรับใช้ ดังกรณีชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธสามารถใช้หลักอริยสัจสี่ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค ใน

การเรียนรู้ปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกันในชุมชนได้เช่นกัน

6. แนวคิดในการถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมของชุมชนคอยรุดต์กวยึดหลักคำกล่าวที่ว่า “แบบอย่างที่ดีมีค่ายิ่งกว่าคำสอน” ผู้ถ่ายทอดความรู้จึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาฐานการเรียนรู้ เพื่อให้เป็นแบบอย่างสำหรับสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชนได้นำไปใช้และปรับใช้ ซึ่งเป็นการช่วยลดเวลาของการเรียนรู้และเสริมสร้างความมั่นใจในการทำงานให้มากยิ่งขึ้น ดังนั้น การสร้างฐานการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้จึงเป็นปัจจัยสนับสนุนการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาทั้งในและนอกระบบ

สำหรับข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปมีดังนี้

1. การวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดในแง่ของจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ เนื่องจากผู้วิจัยใช้ชุมชน คอยรุดต์กวยเป็นกรณีศึกษาเพียงแห่งเดียว จึงทำให้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ได้เป็นกระบวนการที่เฉพาะเจาะจงเท่านั้น ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไปจะต้องมีการปรับปรุงและแก้ไขให้มีความสมบูรณ์และมีความเป็นสากลมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นควรมีการนำกระบวนการนี้ไปทดลองใช้กับชุมชนอื่นๆ เพื่อสามารถเปรียบเทียบความเหมือนหรือแตกต่างขององค์ประกอบและกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะเป็นการสะท้อนให้เห็นสภาพการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนที่แท้จริง

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรกรรม จึงไม่อาจเป็นตัวแทนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนที่ดัดนัก ดังนั้นการวิจัยครั้งต่อไปจึงควรใช้กลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพอื่นๆ และควรให้มีความหลากหลายของช่วงอายุ

3. การวิจัยในชุมชนต้องใช้ระยะเวลานาน จึงจะเห็นผลและทิศทางในการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น การถอดบทเรียนของชุมชนตัวอย่างที่ดีสามารถช่วยค้นหากระบวนการและวิธีปฏิบัติที่ดีที่สุดได้ในระยะเวลาที่รวดเร็ว อย่างไรก็ตาม การถอดแบบบทเรียนของชุมชนเพียงแห่งเดียวอาจได้ข้อมูล

ไม่เพียงพอจึงควรต้องมีการเก็บข้อมูลเชิงสถิติอย่างต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

- ทรงศิริ สาประเสริฐ. 2542. *ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน*. นครปฐม: วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- บริษัท กลุ่มแอดวานซ์ รีเสิร์ช จำกัด. 2547. *รายงานฉบับสมบูรณ์ การสำรวจข้อมูลพื้นฐาน การดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ.
- ประเวศ วะสี. 2539. *ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- สุรางค์ จันทวานิช. 2543. *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวารี ศรีปุณณะ. 2541. *ทฤษฎีและกระบวนการพัฒนาศักยภาพสังคม*. เอกสารประกอบการบรรยายวิชา ทฤษฎีการพัฒนาสังคม หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏเลย. (อัดสำเนา).
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2538. *การศึกษาในวิถีชุมชน: ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (ฉบับร่าง) โครงการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักพัฒนาเทคโนโลยีเพื่ออุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ. 2549. *รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการชุมชนท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (การสำรวจและจัดทำแผนดำเนินการเพื่อพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของกรุงเทพมหานคร ด้านชุมชนท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในชุมชนเกษตรอินทรีย์และพื้นที่ต่อเนื่องเขตหนองจอก)*. กรุงเทพฯ.
- อลิศรา ชูชาติ, อรรถพล อนันตวรฤทธิกุล และลาวัณย์

- ตรีเนตร. 2547. *บทเรียนจากกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ*. รายงานศึกษาโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งสิ่งแวดล้อมศึกษาในประเทศไทย. กระทรวงศึกษาธิการ, กรุงเทพฯ.
- Capar, I. 2002. *A Supply Chain Performance Measurement System: A Case Study in Automotive Industry*. Master of Science Engineering and Natural Sciences, Graduate School, Sabanci University.
- Palmer, J. and N. Philip. 1994. *The Handbook of Environmental Education*. New York: Routledge.
- Palmquist, B. C. and F. N. Finley. 1997. "Preservice Teachers' Views of the Nature of Science During a Postbaccalaureate Science Teaching Program." *Journal of Research in Science Teaching*, 34(6): 595-615.
- UNESCO. 1992. *Learning to be: The World of Education Today and Tomorrow*. Paris: UNESCO Press.